

Περίληψη Εκδήλωσης

Οι θεσμικές προϋποθέσεις της λογοδοσίας

Γ. ΑΡΧΟΝΤΑΣ

I. Ποια είναι η σχέση της έννοιας της λογοδοσίας με την Ανοιχτή Κοινωνία;

Κατά τον Πόππερ το βασικό γνώρισμα της Ανοιχτής Κοινωνίας είναι η δυνατότητα κριτικής.

Τι σημαίνει όμως «κριτική»;

Στην κοινωνία, όπως και στην επιστήμη, συνεχώς διατυπώνονται προτάσεις του τύπου «αν Α, τότε Β», «αν κάνουμε αυτό, θα συμβεί εκείνο». Κριτική είναι η προσπάθεια διάψευσης αυτών των προτάσεων. Και είναι χρήσιμη η κριτική, γιατί εντέλει η πρόοδος, στην κοινωνία όπως και στην επιστήμη, έγκειται στην εξάλειψη των εσφαλμένων προτάσεων, που μας επιτρέπει να επικεντρώνουμε τις προσπάθειές μας σε πρακτικές που, προς το παρόν τουλάχιστον, φαίνεται πως λειτουργούν. Αυτή λοιπόν η χρήσιμη διαδικασία εξάλειψης των εσφαλμένων προτάσεων επιταχύνεται όταν συντρέχουν δύο προϋποθέσεις:

A. Διατυπώνονται ελεύθερα κάθε είδους προτάσεις, ακόμα και οι πιο τολμηρές.

B. Ασκείται ελεύθερα κριτική επί των προτάσεων αυτών.

II. Η κριτική στο πλαίσιο της κοινωνίας.

Η ειδική περίπτωση της κριτικής στο πλαίσιο της κοινωνίας έχει δύο μορφές:

A. Κριτική επί των προτάσεων πριν την εφαρμογή τους (**προληπτική κριτική**).

Πρόκειται ουσιαστικά για ένα νοητικό πείραμα κατά το οποίο φανταζόμαστε το πώς θα λειτουργούσε η εφαρμογή της πρότασης. Έτσι αποφεύγουμε το κόστος των λαθών που θα προέκυπταν κατά την εφαρμογή. Όπως χαρακτηριστικά λέει ο Πόππερ, στόχος της κριτικής είναι να πεθαίνουν οι ιδέες στη θέση των ανθρώπων.

Τρία είναι τα βασικά ερωτήματα σ' αυτή την περίπτωση:

Πρώτο ερώτημα: Είναι ο στόχος που προτείνεται επιθυμητός – τόσο καθαυτός, όσοι και συγκρινόμενος με άλλους εναλλακτικούς στόχους που θα μπορούσαν να επιδιωχθούν;

Εδώ εξετάζουμε το κατά πόσο ο στόχος είναι συμβατός με μια ρητή ή σιωπηρή ιεράρχηση αξιών. Αυτή η ιεράρχηση είναι προφανώς υποκειμενική σε ό,τι αφορά τα άτομα, ή διυποκειμενική σε ό,τι αφορά τις ομάδες ατόμων. Ως τέτοια δεν αμφισβητείται καθαυτή – τουλάχιστον σ' αυτό το σημείο. Όμως μπορεί κανείς να καταδείξει ότι, για παράδειγμα, οι πόροι που σχεδιάζεται να αφιερωθούν για την επίτευξη ενός στόχου, μπορούν να αξιοποιηθούν για την επίτευξη ενός άλλου, προτιμότερου. Ή, ότι η επίτευξη ενός στόχου έρχεται σε αντίθεση με κάποια αξία ιεραρχικά ανώτερη – το νομικό σύστημα κάθε πολιτικής κοινωνίας περιέχει και εκφράζει ρητά ως ένα βαθμό μια τέτοια ιεράρχηση αξιών.

Για παράδειγμα: Θέλουμε να προστατεύσουμε το δάσος της Χαλκιδικής ή να εξορύξουμε χρυσό; Τα χρήματα που θα κερδίσει το κράτος από αυτή την επένδυση και οι δουλειές που θα δημιουργηθούν, τα ιεραρχούμε υψηλότερα ή χαμηλότερα από την διατήρηση του εκεί φυσικού περιβάλλοντος; Δικαίως μπλοκάρουν τα έργα οι κάτοικοι της περιοχής ή η εφαρμογή του νόμου είναι ανώτερη αξία;

Δεύτερο Ερώτημα: Επαρκούν τα προβλεπόμενα μέσα για την επίτευξη του στόχου; Αυτό το ερώτημα, που εξετάζει τη σύνδεση μέσων και αποτελέσματος είναι αυτό που καταλαβαίνουμε συνήθως όταν μιλάμε για κριτική.

Για παράδειγμα: τα εκάστοτε μέτρα για την πάταξη της φοροδιαφυγής, θα έχουν το αποτέλεσμα που προσδοκά ο νομοθέτης;

Τρίτο Ερώτημα: Η επίτευξη του στόχου μήπως έχει παράπλευρες συνέπειες που η φύση και η έντασή τους συνολικά δίνει αρνητικό πρόσημο; Μπορούν κάποιες απ' αυτές τις συνέπειες να προληφθούν ή να αντιμετωπιστούν;

Συχνά τα μοντέλα της πραγματικότητας που φτιάχνουμε παραείναι απλά. Κι αυτό έχει ως αποτέλεσμα κάποιες παραμέτρους που δεν λάβαμε υπόψη να παραγάγουν αποτελέσματα που όταν τελικά τα δούμε, μπορεί συνολικά να υπερφαλαγγίζουν την σημασία της επίτευξης του στόχου που είχαμε αρχικά θέσει.

Για παράδειγμα: η αύξηση του φόρου στο πετρέλαιο θέρμανσης, μήπως οδηγήσει σε στροφή των νοικοκυριών στα καυσόξυλα με συνέπειες τόσο στην είσπραξη του φόρου, όσο και στο περιβάλλον;

B. Η κριτική επί του αποτελέσματος της εφαρμογής των προτάσεων (αναδρομική κριτική).

Εδώ τα ερωτήματα είναι δύο:

- Ως προς την επίτευξη του στόχου: Ακολουθήθηκαν οι προβλεπόμενες διαδικασίες; Αν όχι γιατί; Πού εντοπίζεται η αστοχία;

- Ως προς τις απρόβλεπτες συνέπειες: Υπήρξαν παράπλευρες συνέπειες που δεν είχαν αρχικά προβλεφθεί; Πώς αυτές επηρεάζουν την συνολική αξιολόγηση του επιτευχθέντος αποτελέσματος; Θα μπορούσαν αυτές να είχαν προβλεφθεί ή αντιμετωπιστεί; Μπορούμε να τις εντάξουμε σε έναν μελλοντικό σχεδιασμό;

III. Ποια είναι η σημασία της λογοδοσίας στο πλαίσιο της Ανοιχτής Κοινωνίας.

Η λογοδοσία στο πλαίσιο μπορεί απλά να οριστεί ως η δυνατότητα άσκησης κριτικής ως προς τις επιδόσεις των ανθρώπων στο πεδίο της ευθύνης τους.

Η λογοδοσία φαίνεται πως αφορά περισσότερο την αναδρομική κριτική, την δυνατότητα της εκ των υστέρων αξιολόγησης. Όμως είναι προϋπόθεση και της προληπτικής κριτικής γιατί μειώνει τους αστάθμητους παράγοντες. Όταν η κουλτούρα της λογοδοσίας είναι ισχυρή, τότε μπορεί κανείς με μεγαλύτερη βεβαιότητα να προβλέψει τον τρόπο με τον οποίο θα εξελιχθεί μια διαδικασία, μια πρόταση πολιτικής, ένα σχέδιο.

Η λογοδοσία συνεπώς

- αυξάνει την προβλεψιμότητα ενός σχεδίου καθώς μειώνει τις αστάθμητες παραμέτρους.
- αυξάνει την αποτελεσματικότητα ενός συστήματος καθώς μειώνει τις παρεκκλίσεις.
- μειώνει το κόστος συναλλαγής καθώς δημιουργεί εύλογες προσδοκίες μιας κανονικότητας στη λειτουργία ενός συστήματος.
- εμπεδώνει την εμπιστοσύνη. Κι αυτό είναι ίσως το σημαντικότερο.

Ένα από τα βασικά αναλυτικά παραδείγματα της πολιτικής επιστήμης είναι αυτό του «δίλημματος του φυλακισμένου». Με απλά λόγια, το δίλημμα του φυλακισμένου εκφράζει την ιδέα ότι αν σε μια κοινωνία τα μέλη της πιστεύουν ότι οι συμπολίτες τους παραβιάζουν τους κανόνες, τότε είναι πολύ πιθανό να τους παραβιάσουν κι αυτοί. Και θα τους παραβιάσουν παρά το γεγονός ότι θα προτιμούσαν κανείς να μην τους παραβίαζε.

Αυτό είναι σε μεγάλο βαθμό και το πρόβλημα της Ελλάδας: οι πολίτες ζητούν ρουσφέτια γιατί ξέρουν ότι και άλλοι τα ζητούν και τα πετυχαίνουν. Οι πολιτικοί κάνουν ρουσφέτια γιατί έχουν αυτή την ευχέρεια, και γιατί ξέρουν πως αν δεν τα κάνουν, οι εκλογείς στις επόμενες εκλογές θα στραφούν στους συνυποψηφίους τους που τα κάνουν.

IV. Ποιες είναι οι θεσμικές προϋποθέσεις λοιπόν της λογοδοσίας

Είναι λίγο – πολύ 5 αυτονόητες αρχές και μία όχι και τόσο αυτονόητη. Ως προς τις πρώτες, αυτές σχηματικά είναι οι εξής:

- Τα σαφώς **προσδιορισμένα πεδία ευθύνης**. Κι αυτό αφορά, για παράδειγμα, από τους Υπουργούς μέχρι τους κατώτερους ιεραρχικά υπαλλήλους. Οι αρμοδιότητές κάθε δρώντος υποκειμένου να είναι σαφείς και γνωστές έτσι ώστε, αν κάτι πάει στραβά, να μπορεί να εντοπιστεί το σημείο όπου τα πράγματα στράβωσαν. Η άλλη πλευρά του νομίσματος σ' αυτό είναι η ανάγκη η διακριτική ευχέρεια των φορέων της εξουσίας και της διοίκησης

να είναι κατά το δυνατόν περιορισμένη. Οι αποφάσεις να λαμβάνονται βάσει σαφών και γενικών κανόνων που εφαρμόζονται καθολικά, χωρίς εξαίρεση.

- Οι όσο γίνεται **μετρήσιμοι στόχοι**. Η πλήρης ποσοτικοποίηση των στόχων δεν είναι πάντα εφικτή. Για παράδειγμα, ο καλλιτεχνικός διευθυντής του Εθνικού Θεάτρου δεν είναι ούτε εφικτό, ούτε σκόπιμο να κρίνεται αποκλειστικά με ποσοτικά δεδομένα. Όμως όπου μπορούν αυτά να εφαρμόζονται, καλό είναι να επιλέγονται ώστε να υπάρχει συνεχής αξιολόγηση και ανατροφοδότηση.
- Οι μηχανισμοί **επιτήρησης της λειτουργίας των κανόνων, αξιολόγησης, κυρώσεων και ανατροφοδότησης**. Είναι σημαντικό η επίδοση του καθενός να αξιολογείται συνεχώς, να επιβραβεύεται ή να τιμωρείται, και τα αποτελέσματα αυτής της αξιολόγησης να αξιοποιούνται ως δεδομένα μιας διαρκούς βελτιωτικής ανατροφοδότησης.
- Η **διαφάνεια**. Οι στόχοι, οι διαδικασίες, τα αποτελέσματα, οι αξιολογήσεις να είναι στη διάθεση όλων των ενδιαφερομένων. Η πεποίθηση ότι η κριτική δεν είναι εχθρός, αλλά ο μόνος τρόπος βελτίωσης.
- Η **κουλτούρα κριτικής**. Η πεποίθηση ότι καμία πρόταση δεν βρίσκεται εκτός του πεδίου της κριτικής. Η συνειδητοποίηση ότι η κριτική αφορά πρωτίστως προτάσεις και όχι πρόσωπα – ότι το τι λέγεται, τα επιχειρήματα που εκφράζονται είναι σημαντικότερα από το ποιος τα διατυπώνει.

V. Η καταστατική προϋπόθεση της λογοδοσίας

Η λιγότερο αυτονόητη προϋπόθεση της λογοδοσίας αφορά ένα βαθύτερο επίπεδο ανάλυσης.

Όπως είδαμε προηγουμένως, ακόμη και ένα σχέδιο που εκτελέστηκε στην εντέλεια, μπορεί να έχει απρόβλεπτες συνέπειες. Αυτές συχνά μπορεί να είναι καταστροφικές. Ιδίως όταν ξεκινούν με μικρά βήματα μια χιονοστιβάδα που καταλήγει στον όλεθρο.

Παράδειγμα μιας τέτοιας χιονοστιβάδας, που έχει σχέση με την Ελλάδα, είναι η τεχνητή ενίσχυση της ανάπτυξης μέσω πληθωρισμού ή διόγκωσης του χρέους. Οι πρακτικές αυτές που ξεκίνησαν ουσιαστικά την δεκαετία του '80, στην αρχή φάνηκαν ανώδυνες. Τα αποτελέσματά τους μάλιστα ήταν δημοφιλή: Η κατανάλωση αυξανόταν, δημιουργήθηκαν νέες θέσεις εργασίας, οι δείκτες ανάπτυξης βελτιώνονταν.

Όμως, οι θέσεις εργασίας που βασίστηκαν στην τεχνητή τόνωση της κατανάλωσης – από τις μπουτίκ και τα μαγαζιά με «είδη δώρων», μέχρι την οικοδομή – για να διατηρηθούν χρειάζονταν ολοένα και μεγαλύτερη τεχνητή τόνωση. Οι κοινωνικές ομάδες που ευνοήθηκαν απ' αυτή τη διαδικασία άρχισαν να πιέζουν για την συνέχισή της. Όσοι ήταν εκτός, άρχισαν να ζητούν συμμετοχή στο φαγοπότι. Ξεκίνησε έτσι μια

διαδικασία που δεν μπορούσε πολιτικά να ανακοπεί πριν η φούσκα σκάσει με οδυνηρό τρόπο.

Η λογοδοσία εδώ δεν αφορά τόσο τον καταλογισμό των ευθυνών για όσα ξεκίνησαν πριν από 3 δεκαετίες ή για όσους δεν μπόρεσαν εκ των πραγμάτων να σταματήσουν αυτή την πορεία προς την καταστροφή που ολοένα και περισσότερο ζητούσαν οι εκλογείς.

Αφορά, πολύ περισσότερο το εύρος των δυνατών επιλογών μας. Αφορά τη διαδικασία μάθησης από τα λάθη, που μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα την συνταγματική αφαίρεση της δυνατότητας επανάληψης παρόμοιων λαθών στο εξής.

VI. Οι αντιστάσεις στην λογοδοσία

Εφόσον τα πλεονεκτήματα της λογοδοσίας είναι λίγο-πολύ προφανή, τότε γιατί οι αντιστάσεις στην εφαρμογή της είναι τόσο έντονες;

Κι εδώ η απάντηση είναι κοινότοπη: γιατί τα οργανωμένα συμφέροντα που ευνοούνται από την απουσία της λογοδοσίας είναι συνολικά ηχηρότερα και ισχυρότερα από εκείνους που βλάπτονται.

Η απουσία λογοδοσίας ισοδυναμεί με την αναγνώριση μεγάλης διακριτικής ευχέρειας στους φορείς της διοίκησης και της εξουσίας. Η ευχέρεια αυτή είναι το χρηματοκιβώτιο της εκλογικής συναλλαγής και της διοικητικής διαφθοράς. Η δυνατότητα ξεχειλώματος, παράκαμψης ή παραβίασης του κανόνα εξαργυρώνεται σε χρήμα και ψήφους. Κάθε μία από αυτές τις μικρές διαφθορές ισοδυναμεί με μεγάλο όφελος για τους συναλλασσόμενους και μικρό κόστος για το γενικό κοινό. Όμως σωρευτικά, οι συνέπειες είναι τεράστιες και καταλήγουν στη διάρρηξη του κοινωνικού ιστού.

Γιατί οι πολίτες δεν αντιδρούν σ' αυτή την κατάσταση;

- Κάποιοι ευνοούνται από τη διαφθορά.
- Κάποιοι προσδοκούν να ευνοηθούν στο μέλλον από τη διαφθορά
- Κάποιοι θεωρούν μικρά τα κόστη της ιδωμένα μεμονωμένα
- Κάποιοι την θεωρούν αναπόφευκτη, στοιχείο της πολιτικής κουλτούρας
- Κάποιοι πείθονται από τον λαϊκισμό.

Ο λαϊκισμός είναι ο σύγχρονος εχθρός της Ανοιχτής Κοινωνίας ακριβώς γιατί υπονομεύει την δυνατότητα άσκησης κριτικής. Ο λαϊκιστικός λόγος επικαλείται το Λαό, τα συμφέροντά Του, τις «ιδιαιτερότητές του. Οι εκφραστές του διεκδικούν τη δυνατότητα ad hoc λήψης αποφάσεων, χωρίς να περιορίζονται από γενικούς κανόνες, καθώς έτσι υποτίθεται ότι μπορούν να εκδηλώσουν αποτελεσματικότερα την «ανθρωπιά» και την «κοινωνική ευαισθησία» τους, καθώς και να ανταποκρίνονται χωρίς περιττά εμπόδια στις εκάστοτε επιθυμίες και τα αιτήματα που διατυπώνονται.

Έτσι, δημιουργείται η λανθασμένη εντύπωση πως η ικανοποίηση του όποιου αιτήματος είναι απλά και μόνο ζήτημα «πολιτικής απόφασης», ανεξάρτητη από οικονομικούς και άλλους περιορισμούς. Οι «λύσεις» του πληθωρισμού και του υπερδανεισμού είναι η συνήθης καταφυγή μιας κυβέρνησης που προσπαθεί να ικανοποιήσει όσο γίνεται περισσότερα άμεσα κοινωνικά αιτήματα ακόμη και στέλνοντας τον λογαριασμό στο μέλλον.

VII. Συμπερασματικά

Η λογοδοσία λοιπόν είναι αναγκαίος όρος της κριτικής στην κοινωνία, που με τη σειρά της είναι αναγκαίος όρος της Ανοιχτής Κοινωνίας.

Οι προϋποθέσεις της λογοδοσίας αφορούν τόσο τους θεσμούς, όσο και την νοοτροπία, την κουλτούρα. Αφορούν τόσο την κριτική στις προτάσεις που διατυπώνονται, όσο και στο εύρος των εφικτών προτάσεων. Αφορούν την κριτική στις προτάσεις για δράση, στην εφαρμογή τους, αλλά και το εύρος των εφικτών προτάσεων.

Τα πλεονεκτήματα της λογοδοσίας είναι προφανή, όμως οι αντιστάσεις στην εφαρμογή της είναι μεγάλες. Ξεκινούν από τα ιδιοτελή συμφέροντα των φορέων της εξουσίας και της διοίκησης, κρύβονται κάτω από το μανδύα του λαϊκισμού και διαβρώνουν τις προϋποθέσεις συνάρθρωσης των επιμέρους ατομικών συμφερόντων.